

Prof. dr hab. Zbigniew Marek SJ
ul. Zaskale 1
30-250 Kraków
zmarek@ignatianum.edu.pl

RECENZJA ROZPRAWY DOKTORSKIEJ ks. mgr. Rafała Pabicha napisanej pod kierunkiem ks. dra hab. Stanisława Chrobaka, prof. UKSW oraz dr. Bartłomieja Skowrońskiego UW – promotora pomocniczego w Wydziale Nauk Pedagogicznych Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie. W rozprawie został podjęty temat: UWRUNKOWANIA PO-CZUCIA JAKOŚCI ŻYCIA LICEALISTÓW. STUDIUM PSYCHOPEDAGOGICZNE

Podstawą do napisania recenzji jest uchwała Rady Wydziału Nauk Pedagogicznych UKSW z dnia 27.06. 2018r.

1. Charakterystyka badań

Przedstawiona do recenzji praca doktorska ks. mgra Rafała Pabicha przygotowana pod kierunkiem naukowym ks. dra hab. Stanisława Chrobaka ma charakter interdyscyplinarny. Jej autor zmierza do wykazania korzyści z osiągnięć przedstawicieli innych dyscyplin nauki, przede wszystkim z wiedzy psychologicznej, w działalności pedagogicznej. Za cenne w podjętych badaniach uważam przede wszystkim to, że Doktorant wykazał przydatność wiedzy psychologicznej dla potrzeb innej dyscypliny – w tym wypadku pedagogiki. Wiedzę tę wydobyl za pośrednictwem analizy odpowiedzi licealistów na pytania o jakość życia, rozumienie szczęścia oraz życie spełnione. Na podstawie przeprowadzonych badań wykazał, że psychospołeczne uwarunkowania dające poczucie jakości życia wpisują się w trzy kategorie: uwarunkowania podmiotowe, społeczne oraz socjodemograficzne.

2. Opis rozprawy

Rozprawa doktorska ks. mgr. Rafała Pabicha liczy 309 stron maszynopisu. Napisana została według przyjętych standardów dla rozpraw naukowych. Otwiera ją spis treści oraz wstęp. We wstępie Doktorant nakreślił złożoność problematyki badań i wyjaśnił, że przez poszczególne dyscypliny nauki termin „jakość życia” różnie jest rozumiany. Jako przykłady podał objaśnianie go w literaturze psychologicznej, w ekonomii czy medycynie. Nadmienił przy tym, że na przestrzeni ostatnich kilkudziesięciu lat badania nad jakością życia podejmowano w różnych częściach świata. Efekty tych badań przedstawił w rozdziale pierwszym (s. 63 i nn). Wyjaśnienia te posłużyły mu do przedstawienia zakresu prowadzonych przez siebie badań. W moim odczuciu w czynności tej dokonał jednak pewnego uproszczenia: najpierw stwierdził, że „w Polsce wciąż brakuje badań nad poczuciem jakości życia młodzieży w okresie adolescencji”, by w następnym zdaniu dopowiedzieć: „Dotychczas problematyką jakości życia młodzieży zajmowali się Czapińska, Mazur, Siemak-Tylikowska, Mazur, Trawka, Derbis, Daszykowska, Wiatrowska, Stolecki, Oleś” (s. 9). Wydaje się, że autorowi chodziło przede wszystkim o zacieśnienie terminu młodzież do okresu kształcenia się na poziomie liceum, co wiąże się z możliwością dokładniejszego nakreślenia okresu rozwoju, jakim jest adolescencja. Nie wiem jednak, czy dobrze odczytałem intencje Doktoranta. Być może przed publikacją rozprawy ten fragment wstępu warto będzie doprecyzować.

Zebrany materiał badawczy został podzielony na dwie części i przyporządkowany pięciu rozdziałom. W części pierwszej - teoretycznej, na którą składają się dwa pierwsze rozdziały, został przybliżony stan dotychczasowej wiedzy o jakości życia oraz nakreślony obraz młodzieży licealnej uwarunkowany zachodzącymi w naszym kraju zmianami społeczno-kulturowymi. W rozdziale pierwszym mamy do czynienia z gruntownym i wieloaspektowym objaśnianiem terminu jakość życia. W kontekście różnych jego definicji Doktorant stwierdza, że

„w celu realizacji niniejszego programu badawczego, w pracy przyjęto definicję jakości życia rozumianej jako dobrostan psychiczny. Jest on wynikiem poznawczo-emocjonalnej oceny własnego życia (Diener, 1984; Lucas, Oishi, 2012; Zalewska, 2003). Dzięki procesom wartościowania, jednostka nadaje samej sobie (swoim właściwościom i możliwościom), a także otoczeniu (relacjom, wydarzeniom) konkretne znaczenie: wysokiej jakości życia towarzyszyć będzie wysoki poziom zadowolenia z życia i doświadczanie pozytywnych emocji. Natomiast niska jakość życia związana będzie ze stanem niezadowolenia, frustracji i smutku” (s. 19). Dlatego też, według Doktoranta „z pedagogicznego punktu widzenia wskaźnikiem jakości życia nie będzie szczęście, ale satysfakcja dobrego życia osiągnana dzięki realizacji takich wartości jak: wolność, odpowiedzialność, odwaga, poczucie własnej godności, rozumienie i poszukiwanie sensu, uczestnictwo w życiu drugiego człowieka, zadowolenie życiowe, możliwość przejawiania i wykorzystania zasobów indywidualnych, intelektualnych i twórczych (Chrobak, 2009, Daszykowska, 2007)” (s. 7). Wobec powyższego mam do Doktoranta pytanie o to, czy wymienione wskaźniki określające jakość życia są jedynymi, czy też można przyjąć możliwość istnienia jeszcze innych wskaźników?

Wielorakie rozumienie jakości życia prowadzi, jak zauważa Doktorant, do tworzenia różnych koncepcji, modeli jakości życia. Autor rozprawy podkreśla przy tym, że tematyką tą w Polsce zajmowali się Bogdan Suchodolski (1993r.), Tadeusz Tomaszewski (1984r.), Józef Kuźma, Jadwiga Daszykowska (2007, 2010r.) i inni. Na podstawie analiz różnych koncepcji jakości życia autor rozprawy doszedł do wniosku, że jego ocena „w aspekcie pedagogicznym uwarunkowana jest zarówno samymi wartościami, jak również czynnikami wewnętrznymi i zewnętrznymi. Same zaś wartości są wynikiem procesu wychowania i nauczania” (s. 39). Nadto dopowiada, że w rzeczywistości istnieje wiele czynników warunkujących poczucie jakości życia. Pośród nich na uwagę zasługuje dowartościowanie podmiotowego uwarunkowania poczucia jakości życia, a o jego jakości decydują uwarunkowania biologiczne i psychologiczne (s. 40 i nn). Doktorant objaśnia nadto, na czym polegają uwarunkowania środowiskowe poczucia jakości życia, do których zalicza uwarunkowania społeczno-demograficzne i społeczno-kulturowe (s. 54-63).

Przy tak nakreślonej i objaśnionej problematyce badań kolejnym krokiem badawczym autora dysertacji było nakreślenie sylwetki badanych. Uczynił to w rozdziale drugim wprowadzając między innymi termin „pokolenie”. Posługiwanie się nim uzasadnia tym, że w literaturze przedmiotu występuje on w różnych konstelacjach. Wyjaśnia też, że przywołując go „nie ogranicza się do wskazania osób w podobnym wieku. Oprócz czynnika łączącego tę grupę należy wziąć pod uwagę również podobieństwo postaw, systemów wartości, motywacji, które z kolei wynikają z sytuacji historyczno-społecznej. Mówiąc o pokoleniu zwraca się uwagę na konkretną przestrzeń i czas, a także jakieś konkretne, ważne wydarzenie historyczne, które mogło wywrzeć wpływ na większe grupy społeczne” (s. 103). Uzupełnieniem refleksji nad specyfiką funkcjonowania pokolenia jest dopowiedzenie, że wpływ na całą grupę społeczną wywiera też środowisko wychowawcze, którego znaczenie zostaje dzisiaj rozszerzone (s. 116 i nn).

Część druga rozprawy doktorskiej ks. mgra Rafała Pabicha składa się z trzech kolejnych rozdziałów. Tę część rozprawy rozpoczyna rozdział metodologiczny. Zawiera on szczegółowy opis metodologii prowadzonych badań oraz wykorzystanych do ich przeprowadzenia narzędzi. W rozdziale znajdziemy wyjaśnienie celu badań, podane problemy i hipotezy badawcze oraz charakterystykę badanego środowiska jak też opis przebiegu badań.

Badania mają charakter jakościowy. Do ich przeprowadzenia Doktorant wykorzystał narzędzia stosowane przede wszystkim w psychologii. Weryfikacji postawionych hipotez dokonał przy pomocy analiz statystycznych wykonanych w programie IBM SPSS Statistics, wersja 24. Tłumaczy, że przy pomocy tegoż programu „wyliczono podstawowe statystyki opisowe dla mierzonych zmiennych ilościowych i zweryfikowano normalność ich rozkładów, a także przeprowadzono serię analiz korelacji ze współczynnikiem r Perarsona rho Spemana, a także

szereg testów t Studenta dla prób niezależnych oraz jednoczynnikową analizę wariancji dla prób zależnych. Ponadto, chcąc pogłębić uzyskane rezultaty, przeprowadzono kilka analiz regresji wielokrotnej metodą krokową” (s. 182). Wyniki tych analiz zostały podane na stronach 182-230. Informacją o formie przeprowadzonych weryfikacji wspomnianych hipotez rozpoczyna rozdział czwarty. W moim odczuciu właściwszym miejscem dla jej przekazania powinien być rozdział metodologiczny.

Kolejny – czwarty rozdział – zawiera opis uwarunkowań poczucia jakości życia licealistów w świetle przeprowadzonych badań oraz prezentację i interpretację wyników przeprowadzonych badań. Doktorant wyszedł z założenia, że model jakości życia licealistów warunkowany jest czynnikami podmiotowymi, takimi jak cechy osobowości, poczucie sensu życia, prężność osobowa, umiejętność radzenia sobie ze stresem, religijność, poczucie koherencji, czy posiadane kompetencje oraz czynniki społeczne, do których zalicza środowiska rodzinne oraz szkolne wraz z różnymi formami udzielanego młodzieży wsparcia. Uważa również, że na poczucie jakości życia wpływ wywierają uwarunkowania socjodemograficzne. Nazwał je zmiennymi i zalicza do nich: płeć, sytuację materialną, miejsce zamieszkania i dostęp do kultury. Ta szeroka paleta uwarunkowań stała się podstawą do interpretacji uzyskanych w badaniach wyników dotyczących rozumienia przez badanych jakości życia. W swej interpretacji uzyskanych wyników badań zwraca uwagę na zachodzące korelacje pomiędzy poczuciem jakości życia i jego konkretnymi wskaźnikami: cechami osobowości, poziomem zaspokojenia potrzeb psychicznych, prężnością osobową, radzeniem sobie w życiu, poczuciem koherencji, wsparciem społecznym, funkcjonowaniem środowiska rodzinno-społecznego, uwarunkowaniami socjodemograficznymi, zaangażowaniem społecznym, zainteresowaniami, kompetencjami społecznymi, radzeniem sobie ze stresem.

Natomiast rozdział piąty zawiera weryfikację hipotez badawczych oraz podsumowanie i dyskusję wyników. Autor stwierdza w nim, że „cel pracy został osiągnięty. Uzyskane i zaprezentowane powyżej wyniki w dużej mierze potwierdzają wcześniejsze oczekiwania oraz pozwalają na scharakteryzowanie próby w zakresie psychospołecznych uwarunkowań poczucia jakości życia” (s. 231). Następnie wykazuje, że postawione hipotezy badawcze znajdują swe odzwierciedlenie w uzyskanych wynikach badań.

Rozprawę zamyka zakończenie, bogaty wykaz bibliografii wykorzystanej w publikacji (ss. 256-306) oraz aneks zawierający a. Inwentarz Źródeł Stresu Szkolnego Młodzieży, b. Krótka Skala Oceny Wsparcia Społecznego Młodzieży.

3. Problem rozprawy i jego rozwiązanie

Doktorant założył, że celem prowadzonych przez niego badań będzie „zbadanie zależności między wybranymi zmiennymi psychospołecznymi a poczuciem jakości życia młodzieży licealnej”. Tak wyznaczony cel badań został uściślony w sformułowanym problemie głównym rozprawy, który ma dostarczyć odpowiedzi na pytanie o to, jakie są psychospołeczne uwarunkowania poczucia jakości życia młodzieży licealnej? Uszczegółowienie tak sformułowanego problemu głównego zawarł w dziewięciu pytaniach – problemach szczegółowych (s. 131-132). Chodzi w nich o odpowiedź na pytania o to:

1. Jakie zależności zachodzą pomiędzy cechami osobowości a poczuciem jakości życia młodzieży licealnej?
2. Jaka jest zależność między religijnością i poczuciem sensu życia a poczuciem jakości życia licealistów?
3. Jaka jest zależność pomiędzy umiejętnościami zaradczymi (prężnością osobowości, poczuciem koherencji, stylami radzenia sobie ze stresem) a poczuciem jakości życia licealistów?
4. Jaka jest zależność pomiędzy poczuciem jakości życia młodzieży a wsparciem społecznym?

5. Czy dysfunkcje występujące w rodzinie różnicują licealistów pod względem poczucia jakości życia badanych?
6. W jaki sposób zmienne socjodemograficzne (płeć, sytuacja materialna, miejsce zamieszkania, dostęp do kultury) różnicują badanych pod względem poczucia jakości życia?
7. Czy zaangażowanie w działalność organizacji szkolnych różnicuje badanych pod względem poczucia jakości życia?
8. Czy źródła stresu szkolnego wiążą się z poziomem poczucia jakości życia młodzieży licealnej?
9. Jaka jest zależność pomiędzy poczuciem jakości życia a kompetencjami społecznymi licealistów?

Poza postawionymi problemami szczegółowymi Doktorant w oparciu o przeprowadzoną analizę literatury przedmiotu przedstawił dziewięć hipotez badawczych (s. 132-137), które prawdopodobnie będą odpowiedzią na postawione problem główny i problemy szczegółowe. W tym kontekście nasuwa się wątpliwość czy wielość wyróżnionych problemów szczegółowych rzeczywiście ukazuje bogactwo zagadnień związanych z poczuciem jakości życia? oraz czy badana problematyka jest aż tak szeroka, że wymaga sformułowania aż dziewięciu problemów szczegółowych?

4. Materiał źródłowy i metody jego opracowania

Całość materiału badawczego autor dysertacji przedstawił w rozdziale trzecim. Badaniami została objęta młodzież z Warszawy, Mławy i Elbląga, której wypowiedzi przekazane w postaci wypełnionych kwestionariuszy stały się przedmiotem przeprowadzonych badań. Grupa w sumie liczyła 451 osób, z czego do badań zakwalifikowano wypowiedzi 421 osób. Doktorant tłumaczy, że różnice te wynikły z tego, że nie wszyscy w całości wypełnili kwestionariusze badań. Z ciekawych zjawisk, jakie pojawiły się w badaniach warto odnotować większą grupę dziewcząt (261 osób) w porównaniu z chłopcami (160). Można się wprawdzie domyślać, skąd taka różnica, ale autor nie wyjaśnia, dlaczego w badaniach wystąpiła ta dysproporcja. Interesujące wydają się być też kolejne informacje o badanych, szczególnie te o najbliższym środowisku wychowawczym badanych licealistów – rodzicach (s. 141). Na uwagę zasługuje to, że Doktorant nie tylko je przedstawia, ale też interpretuje wyniki uzyskanych badań i zwraca uwagę na zachodzące współzależności między poczuciem jakości życia i intensywnością postrzeganego przez badanych wsparcia, którego udziela im najbliższe otoczenie. W badaniach korzystał z metod ilościowych posługując się dwunastoma różnymi narzędziami badawczymi. Ich szczegółową prezentację znajdujemy na stronach 149 – 181. Na tym miejscu chciałbym zapytać Doktoranta, czy zastosowane narzędzia badawcze nie prowadzą do ukazania sytuacji „życzeniowej”? Według mnie należało badanym umożliwić osobistą wypowiedź o przedmiocie zainteresowań badawczych.

5. Ocena merytoryczna rozprawy

Wyniki przeprowadzonych przez ks. mgra Rafała Pabicha badań charakteryzuje duża dokładność, jeśli nie skrupulatność w ich przeprowadzeniu. To zaś potwierdza dobrze zorganizowany warsztat badawczy. Cechę tę szczególnie wyraźnie dostrzec można przy klarownym objaśnianiu na podstawie literatury przedmiotu występujących w dysertacji kluczowych pojęć oraz ich genezy. Innym walorem ocenianej rozprawy jest zebrany i dobrze usystematyzowany materiał empiryczny. Doktorant dobrze radzi sobie zarówno z jego analizą, jak też weryfikacją w kontekście istniejących teorii oraz dorobku innych dyscyplin, w tym przypadku przede wszystkim nauk psychologicznych. Dzięki temu analizy materiału źródłowego i jego interpretacja dostarczają nowej wiedzy o jakości życia w ocenie badanej młodzieży licealnej.

Przeprowadzone badania pokazują też, jak szeroki i bogaty treściowo jest zakres podjętych badań. Ich efekt został zaprezentowany dogłębnym i szeroko opracowanym rozdziałem czwartym rozprawy. Wyniki badań zostały podane w postaci szeroko objaśnianych tabel i wykresów. Nie kwestionując słuszności tak przeprowadzonych badań dostrzegam przy ich interpretacji brak odniesienia do działalności pedagogicznej. W rozdziale znajdziemy jedynie statystyczne dane określające istniejącą sytuację. Nie znajdziemy natomiast odniesień do sytuacji granicznych młodzieży, które potrzebują pomocy, ani wskazań inspirujących do niesienia takim osobom pomocy.

Natomiast w rozdziale piątym Doktorant podjął naukową refleksję nad znaczeniem swoich osiągnięć w pracy z młodzieżą licealną. Wskazał, że w świetle uzyskanych wyników badań szczególnie cenne w pracy z licealistami nad kształtowaniem poczucia jakości życia wydają się być takie czynniki, jak wspomaganie ich w nabywaniu pozytywnych cech osobowości; zapewnienie określonego poziomu zaspokojenia potrzeb psychicznych; rozwijanie umiejętności zaradczych; budzenie poczucia otrzymywanego wsparcia społecznego; pomoc udzielana przy nabywaniu kompetencji społecznych oraz rozwijaniu gotowości do podejmowania różnego rodzaju zaangażowań, które w znaczący sposób eliminują źródła stresu szkolnego (s. 251-252). Innym zauważonym walorem ocenianej rozprawy doktorskiej jest swobodne poruszanie się w obrębie nakreślonego zakresu badań. Wyrazem nabytej umiejętności jest swoboda w korzystaniu z dorobku nauk psychologicznych.

Bez podważania jakości rozprawy chciałbym zapytać Doktoranta, czy nie byłoby sensowne wykorzystanie nie tylko metod badań w stosowanych w psychologii, ale i tych, którymi posługują się pedagodzy. Odwołując się do zamieszczonego we wstępie do rozdziału piątego stwierdzenia Doktoranta, że „cel pracy został osiągnięty” chciałbym nawiązać do podtytułu rozprawy „Studium psychopedagogiczne”, gdyż on wywołuje w moim odczuciu pewien niedosyt. W rozprawie zabrakło mi przede wszystkim wyraźnych odniesień do rzeczywistości pedagogicznej, która może inspirować wspomaganie młodzieży doświadczającej kryzysów osobowościowych. Uważam też, że w pełni nie została wykorzystana podana w pierwszej części rozprawy charakterystyka wieku adolescencji. Jej przywołanie mogłoby wyraźniej uwypuklić zapotrzebowania młodzieży związane z odkrywaniem i kształtowaniem jakości osobistego życia. Tego rodzaju implikacje pedagogiczne mogły się znaleźć w rozdziale piątym. Niewystarczające wydaje się być także stwierdzenie Doktoranta, że „ocena jakości życia w aspekcie pedagogicznym uwarunkowana jest zarówno samymi wartościami, jak również czynnikami wewnętrznymi i zewnętrznymi. Same zaś wartości są wynikiem procesu wychowania i nauczania” (s 39). Zastanawiam się, czy nie należało by dopowiedzieć, że w tym przypadku potrzebne jest też odkrywanie i respektowanie obiektywnych norm i zasad postępowania, które człowiek odkrywa przy pomocy swego sumienia. Podporządkowanie się głosowi sumienia winno być postrzegane jako realna ocena jakości życia. Wiem, że jest to zagadnienie do dyskusji, a może nawet do dalszych badań, ale chętnie wsłucham się w myślenie Doktoranta.

6. Ocena formalna rozprawy

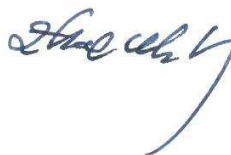
W mojej ocenie pod względem formalnym przedłożona przez ks. mgra Rafała Pabicha rozprawa doktorska została napisana zgodnie z wszystkimi wymogami stawianymi pracom naukowym. Jedynym moim zastrzeżeniem, jakie chciałbym zgłosić do refleksji Doktoranta, to brak podsumowań rozdziałów. Zgodzę się, jeśli usłyszę, że w wielu rozprawach takich podsumowań nie znajdziemy. Osobiście uważam, że ogrom przekazanej w rozdziałach wiedzy może u czytelnika mniej zorientowanego w przedstawionej problematyce powodować zagubienie. Tymczasem podsumowanie przywołując podjęty problem podaje jego rozwiązania, co w znaczący sposób nadaje rozprawie większą wyrazistość i czytelność. Druga drobna uwaga związana jest z pytaniem o to, dlaczego Doktorant w tekście zawierającym odsyłacze do literatury

związane z podaniem dat w wielu przypadkach nie zastosował chronologii ukazywania się przywoływanych publikacji (np. s. 14, 17, 18, 64, 83).

7. Wnioski

W podsumowaniu przedłożonej recenzji rozprawy doktorskiej mgra Rafała Pabicha stwierdzam, że postawiony przez niego problem badawczy został poprawnie rozwiązany. Dyseratacja zawiera niezaprzeczalny wkład jej Autora w poszerzenie pól badawczych w naukach pedagogicznych. Oceniana rozprawa doktorska dostarcza nowej wiedzy dotyczącej osiągnięcia celów stawianych przed wychowaniem, jako że zawsze – niezależnie od określania szczegółów – chodzi w niej o rozwój i dobro człowieka. Dobro to Doktorant nazwał „jakość życia licealistów”. Wartość poznawcza rozprawy świadczy o jej wysokim poziomie naukowym. Charakteryzuje ją interdyscyplinarność, a jednocześnie spójność i logika w myśleniu jej autora. Podobnie język i forma przekazu treści rozprawy wypełnia kryteria stawiane pracom naukowym. Przekonujące jest też przedstawienie osiągniętych wyników badań. Natomiast postawione Doktorantowi pytania, czy też sugestie mają charakter polemiczny. Są one wyrazem subiektywnego spojrzenia recenzenta na oceniane zjawisko. Zgodzę się z tezą, że Doktorant ma prawo do własnego porządkowania redagowanego tekstu. Nie są to więc zdania dyskredytujące wartość rozprawy, której walor doceniam, a raczej głos w dyskusji i ewentualna pomoc w dopracowaniu szczegółów w przypadku jej publikacji, a moim zdaniem rozprawa na to zasługuje.

Uważam, że badania ks. mgra Rafała Pabicha ubogacają wiedzę pedagogiczną. Dostarcza ona nowych inspiracji do przemyśleń związanych z istotą wspomaganie rozwoju człowieka. Stwierdzam, że w mojej ocenie rozprawa doktorska napisana przez ks. mgra Rafała Pabicha spełnia wszystkie warunki i wymagania określone w Ustawie o tytule naukowym i stopniach naukowych z dnia 14 marca 2003r., wraz z uzupełnieniami zawartymi w Ustawie z dnia 27 lipca 2005r., Prawo o szkolnictwie wyższym oraz nowelizacją ustawy z dnia 18 marca 2011 roku. Opowiadam się też za przyjęciem dysertacji oraz dopuszczeniem Kandydata do dalszych etapów wszczętego przewodu doktorskiego.

Kraków, 05.09. 2018r.